

AUGUST TREBONIU LAURIAN ȘI SUBSTANȚIALA SA CONTRIBUȚIE LA CERCETAREA ȘI CUNOAȘTEREA ISTORIEI BANATULUI MEDIEVAL

AUGUST TREBONIU LAURIAN AND HIS SUBSTANTIAL
CONTRIBUTION TO THE RESEARCH AND
KNOWLEDGE OF THE HISTORY OF MEDIEVAL BANAT

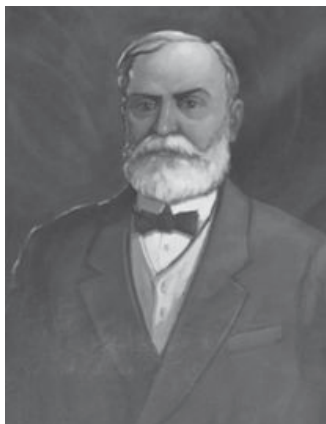
Conf. univ. dr. TIBERIU CIOBANU

Abstract: Among the important Romanian scholars, who bent with a special interest and passion on the research of the past of the Romanian province of Banat, is the valuable Transylvanian teacher and historian Victor Motogna. Born on 17 June 1810, at Fofeldea village, Sibiu county, August Treboniu Laurian studied at Sibiu and Cluj, and then he attended university in Vienna, Hanover and Göttingen. From 1842 he taught Philosophy and Latin at 'St. Sava' high-school, Bucharest. In that period he came into contact with Nicolae Bălcescu and together they founded the Literary Association of Bucharest. They also founded and edited the prestigious publication 'Magazin istoric pentru Dacia' in 1845. Playing a major role in the mediations between the Romanian and Hungarian revolutionaries, August Treboniu Laurian was an

important leader of the Transylvanian revolution of 1848-1849. Later he fulfilled the function of diplomat at the Court in Vienna. Back in Bucharest, he was School general inspector 155 (from 1851), and teacher of classical languages at 'St. Sava' high-school and School ephor (1859). In 1864 he made a significant contribution to the foundation of the University of Bucharest, where he was the first professor of Latin and the first dean of the Faculty of Letters and Philosophy (1864-1881). In 1867 August Treboniu Laurian was one of the important founders of the Romanian Academy, being elected twice as its president (1870-1872; 1874-1876). His major work, *History of the Romanians*, was published in eight volumes, starting with 1853, and it deals with the history of the Romanain people from the Dacian epoch to the regulation rules. His most important work on the history of the Banat is *Temisiana or a short history of the Temisianu Banat*, București, 1848. August Treboni Laurian died in Bucharest on 25 February 1881.

Keywords: Middle Ages, Banat, Temisan Banat, Themisiana, Banat of Severin, Historiography, school.

Printre cărturarii români de seamă, care s-au aplecat cu un interes și o pasiune aparte asupra cercetării trecutului provinciei românești bănățene, se numără și valorosul dascăl și istoric ardelean August Treboniu Laurian. Prin urmare, în semn de profundă recunoștință față de stăruința și deosebita sa pricepere în abordarea istoriei Banatului, precum și pentru aportul său la dezvăluirea unor aspecte mai puțin sau deloc cunoscute din epoca medievală a acestuia, am întocmit modestul studiu de față.

DATE BIOBILIOGRAFICE REFERITOARE LA AUGUST TREBONIU LAURIAN.

Născut la 17 iunie 1810 (prin urmare în acest an împlinindu-se 215 ani de la venirea sa pe lume), în satul Fofeldea, comuna Nocrich, județul Sibiu, August Treboniu Laurian și-a făcut studiile gimnaziale la Sibiu și la Cluj, iar pe cele universitare le-a urmat la Viena, Hanovra și Göttingen. Din anul 1842 a fost profesor de filosofie și latină la Colegiul „Sf. Sava” din București. În acea perioadă intră în legătură cu

Nicolae Bălcescu și, împreună, au constituit Asociația Literară din București, care a fost apreciată, impunându-se în viața culturală a Capitalei. Tot împreună cu Bălcescu a fondat și a editat, în 1845, prestigioasa publicație „Magazin istoric pentru Dacia”. Având un rol însemnat în mediurile dintre revoluționarii români și maghiari, August Treboniu Laurian a fost unul dintre conducătorii importanți ai Revoluției din 1848-1849 din Transilvania. În perioada care a urmat după revoluție a activat la Curtea din Viena, îndeplinind misiuni diplomatice pe lângă împăratul austriac. După ce, cu începere din anul 1851, a deținut funcția de inspector general al Școlilor, a revenit la București, aici fiind profesor de limbi clasice la Colegiul „Sf. Sava” și efor (membru în consiliul de conducere) al școlilor (1859). În 1864 a contribuit substanțial la înființarea Universității din București, fiind, la această instituție, primul profesor de limbă latină și cel dintâi decan al Facultății de Litere și Filosofie (între 1864-1881). În 1867, August Treboniu Laurian s-a numărat printre valoroșii membri fondatori ai Academiei Române, îndeplinind, apoi, în două sta-giaturi, funcția de președinte al înaltului for cultural (1870-1872; 1874-1876). S-a impus, în epoca sa ca filolog, istoric, om politic și publicist. A fost unul dintre reprezentanții perioadei târzii ai Școlii Ardelene, astfel că opera lui este elaborată într-un accentuat spirit latinist, având însă și rezultate remarcabile în cercetarea critică a izvoarelor documentare, întru dovedirea originii latine a poporului român. O adevărată risipă de erudiție lingvistică se constată în lucrarea *Disertatio de linquis latina derivatis et in specie de romana in Daciis vigenti* (*Un tratat despre legăturile de origine latină și mai ales despre cele romane înfloritoare în Dacia*) și îndeosebi în ampla *Istorie a românilor*, publicată, cu începere din anul 1853, în opt volume, aceasta cuprinzând istoria neamului românesc, din epoca dacică până la domniile regulamentare, opera aceasta fiind concepută într-o viziune largă, universală. August Treboniu Laurian se situează între istoricii romantici, având o concepție democrată și raționalistă. El s-a stins din viață la București, în 25 februarie 1881.

OPERA

„Magazin istoric pentru Dacia” (în colaborare cu Nicolae Bălcescu), vol. I-V, București, 1845-1847; *Brevis conspectus historie Romanorum*, Hilariopolis (nume dat Bucureștiului în secolul al XVIII-a), 1846, 36 p; *Temisiana sau scurtă istorie a*

Banatului Temisianu, București, 1848, 146 p; *Die Rechte der rumänischen Nation gegen die Angriffe der Sachsen (Drepturile națiunii române împotriva atacurilor sașilor)*, Viena, 1850; *Documente istorice despre starea politică și religioasă a românilor din Transilvania*, Viena, 1850; *Die Romänen der österreichischen Monarchie (Românii Monarhiei Austriece)*, vol. I-III, Viena, 1849-1851 (143 p.; 234 p.; 128 p.); *Istoria românilor*, part. I, II, III, Iași, 1853 (II+186 p.; II+164 p.; II+283 p).

REFERINȚE

I. Bianu, *A. T. Laurian*, în „Revista Nouă”, II, București, 1889, p. 41-45; E. Andreé; C. I. Savu, *Date necunoscute privitoare la viața și activitatea lui August Treboniu Laurian*, în „Limbă și literatură”, XVIII, București, 1968, p. 183-186; Pompiliu Teodor, *Treboniu Laurian*, în volumul *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj, 1970, p. 107-114; Tiberiu Ciobanu, *August Treboniu Laurian*, în *Istoriografia românească de la începutul secolului al XIX-lea până la Marea Unire privitoare la Evul Mediu bănățean*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2008, p. 59-71, 281-283; Idem, *Istoria medievală a Banatului în opera pașoptistului August Treboniu Laurian*, în „Columna 2000”, Serie nouă, Anul IX, nr. 33-34 (ianuarie-iunie), Editura Eurostampa, Timișoara, 2008, p. 72-75; Idem, *Istoriografia românească referitoare la Banatul medieval - August Treboniu Laurian*, în „Agero”, revistă pe internet a Asociației Germano-Române din Stuttgart, Germania, 2009, www.agero-stuttgart.de; Idem, *Aniversare 200. August Treboniu Laurian (1810-1881)*, în „Columna 2000”, Serie nouă, Anul XI, nr. 41-42 (ianuarie-iunie)/2010, Editura Eurostampa, Timișoara, 2010, p. 80-81; Idem, *August Treboniu Laurian*, în *Cărturari români cu preocupări referitoare la istoria medievală a Banatului. Cuprinderi biobibliografice*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2010, p. 28-31, 54-55; Idem, *Comemorare 130. August Treboniu Laurian (1810-1881)*, în „Columna 2000”, Serie nouă, Anul XII, nr. 45-46 (ianuarie-iunie)/2011, Editura Eurostampa, Timișoara, 2011, p. 84-86; Idem, *August Treboniu Laurian*, în *Istoriografia românească din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea referitoare la Banatul medieval*, vol. I-II, Editura Eurostampa, 2010, p. 97-106 (vol. I), p. 206-208 (vol. II); *August Treboniu Laurian*, în *Enciclopedia Banatului*, vol. II (coordonator general: Crișu Dascălu), *Istoriografia* (coordonator principal: Dumitru

Tomoni), lucrare editată de Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Filialei Timișoara a Academiei Române și de Societatea Enciclopedică a Banatului, Editura Academiei Române, București, Editura «David Press Print», Timișoara, 2020, p. 157; *August Treboniu Laurian*, în *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*, vol. I (L-N), coordonatori: Victor Spinei, Dorina A. Rusu, Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologie, Editura „Karl A. Romstorfer” a Muzeului Național al Bucovinei, Suceava, 2021, p. 11-12.

ISTORIA MEDIEVALĂ A BANATULUI REFLECTATĂ ÎN OPERA LUI AUGUST TREBONIU LAURIAN.

Lucrarea *Temisiana sau scurtă istorie a Banatului Temisianu*, apărută la București în 1848, este o carte rară, adeseori citată, dar cu titlul preluat cel mai adesea din vechi surse bibliografice, fără să fie efectiv citită și chiar, uneori, fără să i se cunoască autorul. Că nu i se cunoștea autorul nu e de mirare, pentru că – desigur, din anumite motive politice, din acea vreme – o parte din tirajul cărții a apărut fără numele autorului; credem că astfel au fost tipărite exemplarele destinate pentru Banat și Ardeal. La cumpăna dintre secolele XIX-XX, Patriciu Drăgălina¹, în istoria sa despre Banatul Severin, nu face nici o trimitere la *Temisiana*..., iar George Popoviciu în *Istoria românilor bănățeni*, apărută la Lugoj, în anul 1904, face trimiteri la *Timisiana*..., fără să consemneze autorul ei. Abia în anul 1945, Ioan Dimitrie Suciuc², menționând începuturile istoriografiei Banatului, după Francesco Grisellini³ și Nicolae

¹ Profesor, pedagog, istoric și om politic român bănățean, care a trăit între anii 1849-1917 și s-a consacrat ca istoriograf prin lucrarea *Din Istoria Banatului Severin*, întocmită în patru volume, din care însă doar primele trei au fost publicate (vol. I: *Istoria Banatului Severin până la căderea Turnu-Severinului în mâinile Turcilor 1524*; vol. II: *Severinul sub stăpânirea principilor ardeleni până la predarea cetăților Caransebeș și Lugoj în mâinile Turcilor*; vol. III: *Resboaiile între Austria și Turcia pentru eliberarea Banatului, până la înființarea regimentului valaho-illiric, 1658-1767*; Editura Auto-rului, Tipografia Diecezană, Caransebeș, 1899, 1900, 1902), al patrulea rămânând în manuscris (enciclopediaromaniei.ro/wiki/Patriciu_Draga-lina).

² Istoric român, specialist în istoria Banatului, care a trăit între 1917-1972 (ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Dimitrie_Suciuc).

³ Teolog, preot romano-catolic și erudit savant italian (originar din Veneția), care a trăit între anii 1717-1787 (el decedând la Milano) și s-a afirmat cu brio în diverse domenii, precum geografia, cartografia, științele naturii (botanica, zoologia ș.a.), lingvistica, literatura (teoria literară, dramaturgia ș.a.), agronomia, economia, istoria, filosofia, desenul și

Stoica de Hațeg⁴, îl amintește pe August Treboniu Laurian cu a sa *Temışana sau Scurtă istorie a Banatului Temișan* (vedem că George Popoviciu⁵ și I. D. Suciu folosesc grafia *Temışana*, nu *Temisiana*, cum a scris A. T. Laurian). I. D. Suciul a cunoscut lucrarea, așa după cum dovedește prezentarea pe care o face cuprinsului acesteia⁶.

gravura. În anul 1774, Griselini pornește într-o lungă călătorie în Banatul Timișoarei, pentru a studia acest ținut și oamenii săi și, în urma celor doi ani și jumătate petrecuți aici (între septembrie 1774 și februarie 1777), el publică, la Viena, în 1780, la Editura Johann Paul Krauß, o amplă și complexă lucrare intitulată *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte* (*Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei în scrisori adresate unor persoane de vază și învățați*), lucrare în care descrie amănunțit atât istoria și configurația politică și economico-socială a Banatului cât și pe locuitorii acestei provincii și obiceiurile lor (ro.wikipedia.org/wiki/Francesco_Griselini).

4 Născut în 24 februarie 1751, la Mehadia (jud. Caraș-Severin), și decedat, la 6 ianuarie 1833, în localitatea natală, acesta a fost scrib (funcționar), talmaci (interpret, traducător, translator) și preot militar în armata austriacă, învățător și preot în Cornea (jud. Caraș-Severin), protopop de Mehadia, director al școlilor naționale ortodoxe românești și sârbești de pe teritoriul Regimentului vlaho-ilir (româno-sârb) din Banat, traducător și autor de manuale școlare, ctitor de lăcașe de cult și cronicar. Poliglot, însuflețit patriot, pasionat de istorie, arheologie și numismatică, el a scris mai multe cronici în limbile română, germană și sârbă pentru a face cunoscute faptele românilor, drept pentru care a fost supranumit „croni-carul Banatului” (Tiberiu Ciobanu, *Nicolae Stoica de Hațeg [1751-1833]*, în *Cărturari români cu preocupări referitoare la istoria medievală a Banatului*. Cuprinderi biobiblio-grafice, Editura Eurostampa, Timișoara, 2010, p. 13-20, 150-152).

5 Preot, protopop, teolog, profesor, istoric și academician român bănățean, care a trăit între 1862-1927 și a fost un înfocat militant pentru unirea Banatului cu România, el numărându-se printre deputații bănățenilor la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, întrunită 1 decembrie 1918, care a hotărât înfiptuirea României Mari (ro.wikipedia.org/wiki/George_Popoviciu).

6 Ioan Dimitrie Suciul, *Nicolae Tincu-Velia (1816-1867). Viața și opera*, Institutul de Istorie Națională din București, București, 1945, p. 140. La nota 1 de la subsolul paginii: 1) Temișana pe timpurile Dacilor și ale Romanilor; luptele cu Goții; 2) T.(imisiana) sub Huni; Deputațiunea lui Teodosiu II la curtea lui Atila; 3) sub Gepi și Avari; Luptele Românilor cu aceștia la Dunăre; 4) T. (imisiana) ducată românească sub suzeranitatea Ungurilor; luptele cu Bizantinii; venirea Tătarilor; 5) T. sub regii Ungariei de viț străină; luptele cu Turcii; Ioan Corvin Huniadi, comitele Temișanei; moartea lui I. Huniadi; uciderea fiului său; 6) T. (imisiana) sub domnia lui Mathia Corvinul; Pavel Chinezu și Josa de Somu comiții Temisanei; răscoala țaranilor sub Vladislav al II-lea; bătălia de la Mohaci; ocuparea Temișanei de Turci; 7) T. (imisiana) sub Turci; legământul între Rudolf II, Sigismund Batori, Mihai Viteazul și Aron, Domnul Moldovei în contra Turcilor; Victoriile și moartea lui Mihai Viteazul; încercăturile Împăraților Germani cu Principii Transilvaniei; pierderile Turcilor după împresurarea

Ce îl va fi determinat pe ardeleanul August Treboniu Laurian să scrie această lucrare? Deocamdată răspunsul sigur se lasă încă așteptat. Inițiativa de a duce la capăt acest demers pare cu atât mai dificilă, cu cât autorul avut în atenție se dovedește un bun cunoscător al spațiului bănățean, nu numai din documente, ci și din investigații proprii pe teren, fiind interesat să surprindă și „memoria locurilor” vizitate. De pildă, referindu-se la „Paul Chinezu, românul născut din Temisiana⁷, cel mai famos Generariu după Ioanne Corvinu pre timpurile acele (...)”⁸, August Treboniu Laurian constată că „poetii populari temisiani caută și acum faptele eroului lor. La Temisioara se vede încă portretul lui: un om mare la statură și nervos, tiindu în dinți pre un Turc, pre umărul dreptu altu, și suptu suoara stangă pre al treile”⁹. Semnificația poreclei („cognumelui”) acestei personalități istorice este lămurită astfel: „Dară cognumele lui de Chinezu, pre care în Temisiana până astăzi se însemnează dregătoriulu primariu preste unu satu, se arată că deși era țaranu¹⁰, însă era omu cu autoritate între consemnii săi”¹¹. Dacă nu cunoaștem motivele personale care l-au determinat pe August Treboniu Laurian să elaboreze, în tinerețea sa, această lucrare – prima lui operă istoriografică reprezentativă – putem să știm care au fost imboldurile de natură istorică și patriotică pentru scrierea *Temisianeii*. Autorul este de părere că (în continuare în citatele din operă folosim ortografia actuală) „această parte a Daciei superioare, sau mai determinat a celei occidentale, este una dintre cele mai interesante în respectul istoric. Ea e punctul cel dintâi care s-a ocupat de romani, ea e locul cel dintâi care s-a colonizat de străbunii noștri, ea e teatrul rezbelor în cursul a 1800 de ani, ea e ceea ce a păstrat limba română

Vienei; 8) Temišana teatrul războaielor între Germani și Turci. Victoriile lui Eugen de Savoia; lucrarea Temișoarei de la Turci; luarea Belgradului și a fortărețelor de la Dunăre; totala curățire a Temisaneii de Turci.

7 Nu este sigură această localizare, cf. Ioan Hațegan, *Originea lui Pavel Chinezu, o problemă controversată a istoriografiei sud-estului european*, în „Studii de istorie a Banatului”, XII, Timișoara, 1986, p. 43-56. Cf. = abreviere pentru cuvântul latin „confer”, care înseamnă „compară cu” sau „consultă” (*Lista de abrevieri*, în *Dicționar enciclopedic*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 1993, p. XIV).

8 August Treboniu Laurian, *Temisiana sau scurtă istorie a Banatului Temisianu*, Cu Tipariulu (Tiparul) Collegiului Național, Bucuresci (București), 1848, p. 79.

9 *Ibidem*, p. 85.

10 August Treboniu Laurian consemnează și faptul că: „Tradiția populară zice că Chinesu în junețele sale a fost morariu” (*Ibidem*, p. 85). Lămurirea acestei probleme, în Ioan Hațegan, *op. cit.*, p. 44.

11 *Ibidem*.

cu o originalitate proprie prin o vicisitudine de nenumărate calamități, ea e ceea ce au produs oamenii cu care se pot gloria românii în istoria lor, și cărora străinii le sunt datori mulțumită¹². Și, în încheierea acestei introduceri în tema lucrării, autorul își exprimă speranța că lucrarea va fi parcursă cu plăcere de cititori și că va avea un rol educațional pentru aceștia: „Noi sperăm – scria August Treboniu Laurian – că istoria ei (Timisianeii – n.n. T.C.) va fi desfătătoare și totodată instructivă pentru lectori¹³”.

Că prin istoria *Timisianeii* el urmărea un scop instructiv-educativ, aflăm din ultimul pasaj al lucrării, aceasta având un pronunțat caracter didactic: „Noi încheiem aici această istorie atât de interesantă – scrie Laurian cu satisfacția lucrului împlinit – și aducem aminte românilor că dacă n-am pierit prin atâtea suferințe, în un curs de secle așa de îndelungat, trecând prin atât de multe probe, să nu pearză speranția pentru viitoriu. Tatăl cel ceresc, care a provezut de dânsii prin atâtea secle, își va întinde prevedinția sa cea divină și de aici înainte asupra lor, numai și ei să crească în virtute, să-și cultive mintea, să-și nobilească inima și să se facă demni de o soartă mai fericită¹⁴”. Constatăm, deci, din acest citat, că, pentru August Treboniu Laurian, istoria are o valoare educativă-națională. Fiind o învățătoare a națiunii, istoria trebuie să ofere învățămintele – implicite, îndreptările – pentru viitor.

Caracterul didactic al scrierilor sale se evidențiază din perspectiva erudiției lui, mai ales în domeniul lingvisticii, așa cum învederează valoroasa lucrare *Tentatem Criticum...* (Viena, 1840), pe care a publicat-o la vârsta de 30 de ani. Prin aceasta, August Treboniu Laurian s-a afirmat plenar în filologia românească, fiind un continuator important al Școlii ardelene, în lumina spiritului latinist, exagerând principiile acestuia. Faptul din urmă este compensat, din fericire, prin contribuția lui adusă pe latura documentară, prin tratarea critică a izvoarelor de istorie a limbii și – ceea ce ne interesează pe noi în această lucrare – prin evidențierea principiilor sale teoretice privind istoria românilor. August Treboniu Laurian s-a afirmat în istoriografia românească de la mijlocul secolului al XIX-lea în cadrul curentului romantic, continuând ideile latiniste ale Școlii Ardelene. Pe linia aceasta, el a contribuit la dezvoltarea istoriografiei românești din vremea sa, când scrisul istoric era subordonat unor comandamente naționale, caracteristice epocii pașoptiste.

¹² *Ibidem*, p. 2.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 145-146.

Cum a corespuns lucrarea *Temisiana* acestor considerente? În primul rând, prin faptul că teritoriul acestei istorii este o vatră primară a românității noastre („punctul cel dintâi care s-a ocupat de romani”) și a conservării deosebite a limbii române („cu originalitate proprie”), provenite din latina strămoșească. Și, totodată, această arie a românității în Evul Mediu „a produs oameni cu care se pot gloria românii în istoria lor și cărora străinii le sunt datori mulțămii”, aceștia fiind Iancu de Hunedoara, Matia Corvinul și Paul Chinezul. Începutul Evului Mediu al *Temisiane* – pe care Laurian o localizează în teritoriul dintre Mureș și Dunăre, dând gradele de latitudine și longitudine ale zonei – ar fi în timpul „ducatelor pe care le formară românii supt suzeranitatea bulgarilor; de când, în Temisiana, istoria, ne păstra ducatul lui Claudiu (Glad – n.n. T.C.) între Maresiu, Tissa și Dunărea (...)”¹⁵. Pătrunderea ungarilor în ținuturile românești este prezentată în baza izvoarelor narative din opera *Gesta Hungarorum*, lucrare scrisă de „Notariul lui Bela”, cum notează Laurian. Potivit acestei scrieri (*Anonymus Belae Regis Notarius Historia septem Ducum, Cap. 7, et sequentibus*) el prezintă confruntarea dintre Claudiu (Glad) și unguri, începând cu lupta de la râul Timiș. „Ducele acelei țări”¹⁶ i-a întâmpinat pe unguri „cu mare oaste de călări și de pedestri Români (Blaci) Cumani și Bulgari”¹⁷. În continuare arată că, după ce oastea lui Glad a fost înfrântă, aceasta, fiind urmărită de unguri, s-a retras în fortăreața Keve (Cuvin), fără să mai facă față atacurilor dușmanilor. A avut loc înțelegerea de pace între ducele Glad și căpeteniile oastei ungurești Zuarad, Cadusa și Boyta.

August Treboniu Laurian subliniază un adevăr istoric foarte important, anume că „ungurii (...) au supusu și pe Temisiana, însă nu o au împopulatu cu unguri, nici nu o au guvernatu prin unguri,

¹⁵ *Ibidem*, p. 32.

¹⁶ Corect: „ducele acelei patrii” (*dux illius patriae*), dar marele latinist August Treboniu Laurian, preferă să folosească termenul „țară”, având în vedere semnificația vocabulei pentru delimitarea geografico-istorică, în vechime, a unui ținut românesc.

¹⁷ August Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 33. În *Cronica Notarului Anonim*, textul este astfel: „cum magno exercitu equitum et peditum adiutorio Cumanorum et Bulgarorum et Valachorum”, însă, A. T. Laurian, din sentiment patriotic, îi amintește întâi pe români (*blaci*). Competentul cercetător Alexandru Madgearu este de părere că: „Nu putem ști de unde proveneau acești *blaci* din oastea lui Glad. Poate fi vorba de *blacii* din Transilvania, după cum, tot așa de bine, pot fi și români bănățeni” (Alexandru Madgearu, *Românii în opera Notarului Anonim*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2001, p. 40).

ci o au lăsat, totu suptu guvernul tributariu al următorilor lui Claudiu, până pre timpul lui Ștefanu. Acest duce unguresc după ce se bapteză prin preoți de ritul oriental, trecu la cel occidental și căpătă de la Pontefice roman nume de rege al Ungariei cătră anul R. 1753 Ch. 1000¹⁸. Acesta – adaugă Laurian – manifestă un mare zel nu numai pentru a-i creștina pe păgâni, „ci și de a întoarce pre creștini la ritul occidental”.¹⁹ De aceea regele ungar, „se sculă cu armele asupra lui Giula, ducele Transilvaniei, pre care îl bătu, dară mai greu îi fu a supune pre Optum, ducele Temisiane”²⁰. Autorul dă multe informații despre Optumu (Ahtum), folosindu-se de *Cronica Notarului Anonim*, precum și de *Legenda Sfântului Gerard*. Din aceasta a reprodus, în traducere românească, întregul fragment referitor la Ahtum. Astfel, cititorii români i-au cunoștință despre faptul că acesta era „un principe putinte” care se botezase („baptezase”) în cetatea Vidinului „după ritul grecilor”. Cu binecuvântarea episcopilor greci a construit în cetatea Marasiana (Morisena), unde își avea reședința, o mănăstire închinată Sfântului Ioan Botezătorul, în care a așezat un egumen cu călugări de rit bizantin. Sub conducerea sa „era țara de la râul Crisu până lângă Transilvania și până la Vidin și Severin, din care cauză întrecea pre Rege cu mulțimea armațiilor și în loc a-l respecta, îl desprețuia”²¹. Între Ahtum și regele Ștefan I războiul a devenit iminent. Folosindu-se de trădarea lui „Cinadu (Sunad [Canadinus])”, Ahtum a fost ucis, astfel regele Ștefan I putând să pună stăpânire pe Temisiana, „care veni supt domnia lui Cinadu (român și el, precum se înțelege din Acte)²² care, în limba latină, se numi Comite, iar în limbile vulgare, de pe atunci, se zise Banu, de unde vine și numirea de Banatul Temissian, care și-o ținu acea provincie până în zilele noastre”²³.

A. T. Laurian greșește, în privința perioadei apariției în istorie a denumirii Banat pentru o unitate teritorială administrativă. Aceasta a apărut pentru o formațiune teritorială cu funcție de apărare a granițelor, de tipul mărcilor din feudalism apusean. Fiind

18 August Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 35.

19 *Ibidem*.

20 *Ibidem*.

21 *Ibidem*, p. 36.

22 August Treboniu Laurian dăduse lungul citat din *Acti S. Gerhardi Episcopi Chanadiensis*, opera Ignatii C. de Battyan Episcopi Transylvaniae, Alba Carolinae, 1790.

23 August Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 31.

de origine sud-slavă, aceste formațiuni au fost adoptate de regatul feudal ungar, care, în secolele XIV-XV, avea la frontierele sale cinci banate: Banatul Severinului, Banatul Macivei, Banatul Sói, Banatul Ozora și Banatul Slavoniei, ultimul devenind Banatul Croato-Slavon²⁴. Laurian știa că „demnitatea banilor era atât de însemnată, încât aceasta se considera în aceeași categorie cu a Ducilor (Voievozilor) Transilvăneni”²⁵. Sunt prezentate sumar realități istorice din timpul „Regatului Româno-Bulgar din dreapta Dunării”, când „se sculară cei doi frați români, Petru și Assanu în Dacia lui Aurelianus și bătură pre Buzantini” (în anul 1186), și când în 1203, „Ioanițiu, imperatorul Românilor, se recunoscă rege de către Papa Inocențiu III, cu care se unise în respectul eclesiastic”²⁶. Independent de sursele documentare, Laurian, evidențiază apăsător originea românească a celor trei conducători și le pune în lumină o seamă de calități exemplare.

24 Conf. univ. dr. Marius Bizerea, *Banatul ca unitate și individualitate istorico-geografică în cadrul pământului locuit de români*, în „Tibiscuș-etnografie”, volum editat de Muzeul Banatului, Timișoara, 1975. În privința etimologiei cuvântului *ban*, Marius Bizerea notează: „Etimologic, cuvântul *Ban* este considerat ca provenind din slavonă (pan = domn, stăpân). Nicolae Iorga și J. Săfarik consideră că acest termen își are originea în avarul *bajan* = conducător, transmis prin intermediul slavilor. Alții îl derivă din medievalul *bauniere* = steag, semnul sub care se adunau vasalii unui senior pentru luptă, acest cuvânt derivând la rândul lui din termenul *ban* (francez), cu sensul de adunare a vasalilor direcți ai suzeranului sau de teritoriu vasal care depindea direct de senior (cf. *Nouveau petit Larousse [Micul nou Larousse]*, Paris, 1969, p. 99-100). În Țara Românească *banul* era dregătoria cea mai înaltă după voievodul (domnitorul țării), fiind subordonat numai acestuia (...). În Moldova *ban* era o boierie mică, urmând în ordine ierarhică după paharnic (...). În secolul al XIII-lea apare în partea de sud-est a Banatului, organizația de graniță a *Banatului de Severin*, care însă cuprindea doar o mică parte din teritoriul provinciei noastre, chiar dacă admitem că tot teritoriul celor opt districte privilegiate ar fi făcut parte din acest *Banat* (Marius Bizerea, *op. cit.*, p. 10-11).

25 August Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 31. Este citată sursa documentară: Samuel Timon*, *Imago novae Hungariae, Repraesentans Regna, Provincias, Banatus et Comitatus ditionis Hungaricae (Imaginea noii Ungarii, Reprezentând Re-gatele, Provinciile, Banatele și Comitatele domeniului maghiar)*, cap. VI, Typis Joannis Thomae Trattner (Tipărit de Johann Thomas Trattner [tipograf și editor austriac, care a trăit între 1717-1798 și a fost înnobilit în 1764, an din care s-a numit Johann Thomas von Trattner]), Viena (Viena), Pragae (Praga), Tergesti (Trieste), 1762, p. 28 (prima ediție a fost publicată, în 1734, la Cassoviae (numele latin al orașului Košice din Slovacia, în română denumit Cașovia). *Istoric și pedagog, de obârșie slovacă, care a trăit între 1675-1736 (<http://samuel-timon-imago-novae-hungariae-1734.html>).

26 August Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 54.

Aprecieri pozitive are și pentru Carol Robert de Anjou, regele Ungariei, chiar dacă acesta a continuat expansiunea de cucerire în teritoriul românesc. Se poate bănuși că aprecierea regelui se datora originii lui italiene (franco-napolitane): „După stingerea familiei Arpadiene, se sui pe tronul Ungariei Carlū Robertū din Sicilia, omu ingeniosu, dar totodată și foarte ambițiosu”. Utilizând *Cronica Hungarum* (Partea II, cap. 9) de Thuroczy²⁷, autorul *Temisianeii* prezintă „războiul (lui Carol Robert) cu Mihaiu Bassarabă care domnea pre timpurile sale în Țara Românească”²⁸.

Nu mai reține fapte memorabile în istoria Temisianeii, până în epoca lui Iancu de Hunedoara. „Pre atunci se afla în Ungaria un Român, anume Joanne Corvinū cu supranumele Unniade (de la proprietate familiei Unniădoara, cea donată de regele Sigismund). Prin faptele sale cele însemnate Unniade se înălțase din militar comun până la demnitatea de Voievod al Transilvaniei și de Ban al Severinului. Victoriile repurtate în contra Turcilor îl puseră în fruntea tuturor Generalilor de pre timpul său”²⁹. În privința vieții și activității lui Iancu de Hunedoara, citează bibliografia următoare: „Thurotz, *Cronica Hung.*, partea VI, 30; Aeneas Silvius, *Historia de Europa. De Ungaria*, Cap. I, et. 2 și Bonfinius, *Rerum Hung.* Decade III, lib. 4, et. 9; «Magazinu istoricu», Tom I, p. 69, et. seq”. Laurian se referă în continuare, în mod succint, la marile bătălii ale lui Iancu de Hunedoara împotriva turcilor și la rolul său pentru restabilirea unui oarecare echilibru în viața socială a regatului ungar. Cu mâhnire arată că sunt istorici care, în ce privește originea lui Iancu de Hunedoara, susțin fantasmagorii, pentru că nu vor să accepte că o personalitate de asemenea anvergură ar putea să provină din neamul românesc: „Mărimea faptelor lui Unniade, care întrecu toate ficțiunile imaginației, produse în capetele cele încărcate de fabule aventuroase părea că el nu poate să fie fiul unui Român, însemnatu numai prin virtuțile sale cele militare, ci că trebuie neapărat să fie fiu de imperatoriu³⁰, dară cercetările critice ale modernilor au nimicit toate acele plâsmuiri copilărești (...). Tatăl său fu Voicu, fiul lui Serbanu, care servise ca officiaru la curtea lui Sigismundu, și pentru serviciile sale căpătase de la Rege

27 Este vorba despre János Thuróczi, un cronicar maghiar care a trăit între anii 1435-1489, lucrarea sa *Chronica Hungarorum* (*Cronica Maghiarilor*) fiind publicată în 1488 (hu.wikipedia.org/wiki/Thuróczi_János).

28 August Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 59.

29 *Ibidem*, p. 66-67.

30 *Ibidem*, p. 67.

castelul Unniădoara pentru sene și pentru frații săi, Radu și Mogoșu, și pentru fiul său Joanne, eroul nostru (...) de unde și supranumele lui de Unniade”³¹.

O secvență specială îi acordă în lucrare „Temisianeii sub domnia lui Mathia Corvinul”, evidențiind aici activitatea militară și diplomatică a lui Paul Chinezu și Josa de Somu, comiții „Temisianeii”, ambii – după opinia sa – de origine română. În continuare, sunt capitole scurte, refe-ritoare la răscoala țaranilor sub Vladislav al II-lea, la bătălia de la Mohacs și la ocuparea „Temisianeii” de către turci.

Prezintă, potrivit unor izvoare documentare maghiare, situația, „Temisianeii” sub turci. O largă viziune istoriografică, cu accent pe aspectele diplomatice, învederează A.T. Laurian, prezentând „legământul între Rudolf II, Sigismund Batori, Michaiu Viteazul și Aron D(omnitorul) Moldaviei în contra turcilor”. Într-un capitol aparte este înfățișată personalitatea istorică a lui Mihai Viteazul, subliniindu-se importanța victoriilor sale, apoi destinul lui tragic, el fiind victimă a potrivnicelor conjuncturi politice europene din vremea sa. Tot o înțelegere istorică adecvată dovedește Laurian și când cuprinde în lucrare aspecte privind relațiile împăraților germani cu principii Transilvaniei. Atrage atenția asupra unui moment istoric crucial, din ultima parte a secolului al XVII-lea, cel al înfrângerii turcilor, la „împresurarea Vienei”, bătălie care dovedea superioritatea noilor forțe armate din Europa față de oastea otomană. Curând, după această bătălie, austriecii începând ofensiva împotriva turcilor, cu scopul de a-i alunga din Europa Centrală, „Temisiana” devine „teatrul răzbelor între germani și turci”. În bătăliile acestea se afirmă prințul Eugeniu de Savoia, pe care Laurian îl prezintă cu admirație și simpatie. Se simte, parcă, o înaripare a condeiului istoricului August Treboniu Laurian descriind luptele pentru eliberarea de sub ocuparea otomană a cetăților Lipovei, Timișoarei, Belgradului, ajungându-se la „totala curățire a Temisianeii de turci”³².

Cu momentul instaurării administrației Curții de la Viena în Banat, se încheie istoria „Temisianeii” de August Treboniu Laurian. Aceasta este prima lucrare istoriografică, în limba română, referitoare la Banatul Timișan. Parcurgând-o în întregime,

31 *Ibidem*, p. 72. August Treboniu Laurian citează: „Elenchus Archivi fisc. lib. V Misc. Fascic. 8; Aeneas Sylvius Piccolo-mini, *Historia de Bohemia [Istoria Boemiei]*; Antonius Bonfinius, *Rerum Hungaricarum [Faptele Maghiarilor]*. Decade [Deceniul] III, Lib. [Cartea] 9; «Magazinu istoricu», Tom. I, p. 76 ș.u”.

32 August Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 130.

constatăm că autorul, prezentând realitățile istorice ale acestui ținut, reușește să contureze, într-o oarecare măsură, individualitatea istorică a acestei provincii, dată de faptul că aceasta a avut de-a lungul timpului o existență deosebită față de cea a teritoriilor învecinate. Acest lucru a contribuit la cristalizarea unei conștiințe de bănățean. Dar nu numai realitățile istorice, ci și scrierile istoriografice și culturale despre această zonă geografică au contribuit la împlinirea conștiinței de bănățean, care, la rândul-i, a stimulat interesul pentru cunoașterea trecutului acestei provincii. Și în temeiul acestui interes perpetuu s-a dorit să apară o istorie completă a Banatului. Acest deziderat își are rădăcinile și în lucrarea prezentată aici a ardeleanului August Treboniu Laurian. Dar rodul dezideratului respectiv nu s-a ivit, din păcate, nici după 160 de ani de la sămânța istoriografică semănată de autorul „Temisianeii”.

O nedumerire poate să fie pentru un istoric al istoriografiei bănățene faptul că Laurian nu folosește în această lucrare opera lui Griselinii, Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei, apărută la Milano și la Viena în limbile italiană și germană, în anii 1779-1780. Nu se poate crede că eruditul lingvist și istoric nu a cunoscut cartea învățatului italian.

În încheiere, mai menționăm că August Treboniu Laurian s-a referit la trecutul medieval din Banat și în *Istoria românilor*, partea I, partea II, partea III, Iași, 1853. În general, istoricul folosește ceea ce a considerat că este mai semnificativ în *Temisiana*, dintr-o perspectivă a înfățișării istoriei organice a românilor din nordul Dunării. Titlul complet al lucrării sale este *Istoria românilor din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre. Distribuită în trei părți și precesă de Geografia modernă a Daciei, ca studiu preliminaru la istoria românilor din Dacia*³³. „Într-o viziune istorică relativ unitară, el prezintă istoria Maramureșului, Crișanei, Banatului, Transilvaniei, Moldovei, Bucovinei, Basarabiei (cea tradițională, Bugeacul, din sudul Moldovei medievale, care avea să fie restituit țării în 1856). Astfel, Laurian este cel dintâi istoric român care tratează istoria Banatului în contextul istoriei românilor din teritoriul fostei Dacii”³⁴.

33 Ne-a fost accesibilă ediția a II-a a lucrării, din anul 1862, apărută la Tipografia statului din București.

34 Tiberiu Ciobanu, *August Treboniu Laurian*, în, *Istoriografia românească din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea referitoare la Banatul medieval*, vol. I, Editura Eurostampa, 2010, p. 105-106.